

Birinci Basamakta Önleme Çalışmaları: Başarılarımız ve Yetersizliklerimiz

■ **Dr. Neşe Zeren Nohutcu**
İzmir İli Sağlık Müdürlüğü

İzmir İlinde Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar/HIV/AIDS kapsamında yürütülen çalışmalarımız; koruyucu, önleyici ve tedavi edici hizmetler olarak sıralanabilir. Ağırlıklı olarak koruyucu ve önleyici hizmetler birinci basamak hizmetler, tedavi edici hizmetler de ikinci basamak hizmetler olarak değerlendirilebilir.

İlimizde verilen Birinci Basamakta CYBE/HIV/AIDS hizmetlerini öncelikle:

- Evlilik öncesi tarama ve danışmanlık hizmetleri
- Danışmanlık ve eğitim hizmetleri
- Tanısal laboratuvar hizmetleri
- Kayıt-bildirim
- İzleme ve değerlendirme
- Sevk ve takip
- Sosyal destek olarak sıralayabiliriz.

Bu hizmetlerin verilmesindeki amacımız; toplumumuzda sık görülen ve halk sağlığı sorunu yaratan hastalıkları tespit edip, önlemek, koruyucu sağlık hizmetlerini yeterince sunabilmek, kişilerde farkındalık yaratmak, CYBE dan kendisini ve çevresindekileri koruma bilinci sağlamak, sağlık kurumlarımızın tanı ve tedavi hizmetleri dışında, danışmanlık eğitim verme gibi toplum bilinçlenmesine yönelik özelliklerin tanıtılması ve benimsetilmesinin sağlanması olarak değerlendirilebilir.

Bu amaca yönelik olarak yukarıda sayılan hizmetleri sunarken birinci basamağa başvuranlarda gönüllülük esasına uygun tarama testleri uygulanmaktadır.

Tarama Testleri; Sağlıklı bireylerde belirli bir hastalığın tanınması için toplumun tüm bireylerine uygulanan testler olarak tanımlanabilir. Bu

testler sayesinde hastalıklar ortaya çıkmadan ya da erken dönemde müdahale edilmektedir.

Bu amaçla İlimizde erişkin yaş gruplarında başarıyla yürüttüğümüz tarama programlarından en önemlisi "Evlilik Öncesi Tarama ve Danışmanlık" hizmetleridir. Bu hizmet ülkemizde her ilde yasal çerçevede farklı yorumlanarak, farklı standartlarda yürütülmektedir. İlimiz Evlilik Öncesi Tarama ve Danışmanlık hizmetleri bir bütün olarak değerlendirilerek, bulaşıcı hastalıklar, üreme sağlığı ve aile planlaması ve hemoglobinopati kontrol programı kapsamındaki parametreleri kapsamaktadır. Evlilik Öncesi Tarama Testleri İlimizde çiftlere zorunlu olarak yapılmaktadır. Elbetteki zorunlu olması zorlayıcılığı getirmemekte, çiftlere danışmanlık hizmetleri sonrasında test uygulanmaktadır. İlimizde bu program; Sağlık Müdürlüğüne bağlı Toplum Sağlığı Merkezleri ve Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Merkezlerinde olmak üzere danışmanlık eğitimi almış sağlık personeli tarafından 34 birimde yürütülmektedir. Programın yürütülmesi konusunda bizi yönlendiren çeşitli yasal dayanaklarımız ve zorunluluklarımız mevcuttur. Bunlar:

- Umumi Hıfzı-Sıhha Yasası
- Türk Medeni Kanunu
- Kalıtsal Kan Hastalıkları İle Mücadele Kanunu
- Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobino-pati Kontrol Programı ile Tanı ve Tedavi Merkezleri Yönetmeliği
- İçişleri Bakanlığı genelgesi
- Sağlık Bakanlığı genelge ve talimatları
- İl Hıfzı-Sıhha kurul kararıdır.

Bu yasaların konuyla ilgili kısımlarından alıntı alırsak aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

*Umumi Hıfzı-Sıhha Yasası -1593 sayılı yasa Kabul Tarihi: 24.4.1930

BEŞİNCİ FASIL: ZÜHREVİ HASTALIKLARLA MÜCADELE

- 1. Madde 103** - Vücudun hangi kısmında ve ne şekilde tezahür ederse etsin frengi, belsoğukluğu ve yumuşak şankre müptela her şahıs kendisini Türkiye’de sanat icrasına mezun bir tabibe tedavi ettirmeğe mecburdur. Çocukları tedavi ettirmek mecburiyeti ana ve babalarına veya bu çocuklara bakan ve himaye eden kimselerle müesseselere racidir.
- 2. Madde 104** - Sanatını icra eden her tabip her ay nihayetinde protokol defterlerindeki kayıtlara nazaran o ay zarfında kendilerine müracaat eden frengili hastaların ismini, yaşını ve hastalığının devrini, evvelce bir tabip tarafından tedavi edilip edilmediğini Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine bildirmek üzere bulunduğu mıntıkanın Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğüne yazı ile bildirir. Mahrem olarak alınacak bu ihbaratı ifşa eden memurlar hakkında Devletin mahrem kayıtlarını ifşa ve vazife memuriyetini suistimal etmenin istilzam ettiği mücazat tayin olunur.
- 5. Madde 105** - Frengi ve belsoğukluğu ve yumuşak şankr müptelaları bütün resmi sıhhat müesseselerinde veya Hükümet ve belediye tabipleri tarafından parasız tedavi edilir.

*Türk Medeni Kanunu 4721 sayılı yasa Kabul Tarihi 22.11.2001:

III. Akıl hastalığı

MADDE 133 - Akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbî sakınca bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler.

ÜÇÜNCÜ AYIRIM

EVLENME BAŞVURUSU VE TÖRENİ

III. Belgeler

MADDE 136 - Erkek ve kadından her biri, nüfus cüzdanı ve nüfus kayıt örneğini, önceki evliliği sona ermiş ise buna ilişkin belgeyi, küçük veya kısıtlı ise ayrıca yasal temsilcisinin imzası onaylanmış

yazılı izin belgesini ve evlenmeye engel hastalığının bulunmadığını gösteren sağlık raporunu evlendirme memurluğuna vermek zorundadır

Türk Medeni Kanunun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun- 4722 sayılı yasa, Kabul Tarihi:312 2001:

MADDE 1 - Türk Medenî Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten sonra gerçekleşen olaylara, Kanunda öngörülmüş ayrık durumlar saklı kalmak kaydıyla, Türk Medenî Kanunu hükümleri uygulanır

MADDE 9 - Evliliğin kurulması ve sona ermesi, Türk Medenî Kanunu hükümlerine tâbidir.

Türk Medenî Kanununun yürürlüğe girmesinden önce eski hukuka göre kurulmuş olan evlilikler, Türk Medenî Kanununa göre de geçerliliğini korur; eski hukuka göre sona ermiş olan evlilikler, bu Kanuna göre de sona ermiş sayılır.

Eski hukuka göre geçerli olmayan evlenmenin iptali, Türk Medenî Kanunu hükümlerine tâbidir.

Türk Medenî Kanununun evliliğin genel hükümlerine ilişkin düzenlemeleri, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş olan evlilikler hakkında da geçerlidir.

*Kalıtsal Kan Hastalıkları İle Mücadele Kanunu-3960 sayılı yasa, Kabul Tarihi: 30.12.1993

Devlet kalıtsal kan hastalıklarından talasemi ve orak hücreli anemi dahil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıkları ile koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele eder.

*Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobinopati Kontrol Programı ile Tanı ve Tedavi Merkezleri Yönetmeliği: 24 Ekim 2002 tarih 24916 sayılı Resmi Gazete

Genel Esaslar:

Madde 5 - Bakanlık, Hemoglobinopati Kontrol Programının ülke düzeyinde tatbikine esas planlamayı yapar ve koordinasyon için gerekli tedbirleri alır. Hemoglobinopati Kontrol Programı, birinci, ikinci ve üçüncü basamak faaliyetlerinin birbirini tamamlaması ve işbirliği içinde gerçekleşmesini temin için, iller düzeyinde Müdürlüklerin koordinasyonunda yürütülür. Programın planlama, uygulama ve değerlendiril-

mesinden, İl Sağlık Müdürünün koordinasyonunda Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlamasından ve Tedavi Hizmetlerinden sorumlu müdür yardımcıları ve İl Hemoglobiniopati görevlisi sorumludur. İl Hemoglobiniopati görevlisi AÇSAP şube müdürüdür. İl Hemoglobiniopati görevlisi, İl genelinde eğitim, tarama, genetik rehberlik ve yönlendirme hizmetlerinin organizasyonunu yapar ve bu hizmetlerin kontrol programı doğrultusunda yürütülmesini sağlar. İlçe merkezlerinde Sağlık Grup Başkanları ve ilçe hemoglobiniopati sorumlusu, sağlık ocağı düzeyinde ise sağlık ocağı sorumlu hekimi programın sorumlusudur. Hemoglobiniopatiler ile ilgili bütün basamaklarda yürütülen çalışmalar aylık olarak Müdürlüğe bildirilir. Müdürlükler il düzeyinde yapılan bildirimleri ve elde edilen verileri düzenli olarak Bakanlığa intikal ettirirler.

***Kalıtsal Kan Hastalıklarından Hemoglobiniopati Kontrol Programı ile Tanı ve Tedavi Merkezleri Yönetmeliği:**

Hemoglobiniopati Kontrol Programında Sağlık Ocakları, AÇSAP Merkezleri ve Tarama Merkezlerinin Sorumlulukları: Sağlık Ocakları ve AÇSAP Merkezleri ile Tarama Merkezleri toplum taranması, toplum eğitimi, riskli ailelerin taranması ve rehberlik hizmetlerini verir. İl merkezi ve ihtiyaç durumuna göre ilçe merkezlerinde sağlık kuruluşları veya Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması merkezlerinde kurulan Hemoglobiniopati tanı merkezleri evlilik öncesi testleri yapar. Her sağlık ocağında AÇSAP hizmetlerinden sorumlu hekim, sağlık ocağı program sorumlusu olarak görev yapar.

Sağlık ocağı program sorumlusu, bölgesinde yasal olarak nikah kıyma görevini üstlenmiş İl ve İlçe Nüfus Müdürlüğü, Belediye Evlendirme Memurluğu, Köy Muhtarlıkları gibi birimlerle işbirliği içinde evlenecek çiftlerin hemoglobiniopati tanı ve tedavi merkezlerine sevk edilerek Hemoglobin Elektroferez ya da Varyant analiz yöntemiyle taşıyıcılık testi yaptırılmalarını teşvik eder.

***İçişleri Bakanlığı Genelgesi - 07.01.2002 tarih ve 2002/2 sayılı yazısı:**

Evlenecek olan kadın ve erkekten mutlaka sağlık raporu istenecektir. Bu konuda gerekli tetkiki yapmak hükümet tabibine ait olduğundan

söz konusu sağlık raporu resmi sağlık kuruluşlarında görevli hükümet tabiplerince verilecektir.

Günün değişen ve gelişen şartları göz önüne alınarak, ayrıca bu konuda açıklığa kavuşturulması gereken diğer hususlar Sağlık Bakanlığınca hazırlanarak bir genelge düzenlenir.

Sağlık raporu işlemleri Sağlık Bakanlığı emirleri doğrultusunda İl Sağlık Müdürlüklerince yürütülür.

***Sağlık Bakanlığı Talimatları:16.03.2002**

Kurul tavsiye kararları doğrultusunda:

- 1593 sayılı yasanın ilgili maddeleri güncel bilgiler ve yenilikler doğrultusunda yenilenmeli,
- Günümüz bulaşıcı hastalıkların bulaş yolları, korunma ve tedavi yolları dikkate alınmalı,
- Kişiler bilinçlendirilmeli,
- Sağlık raporları 1.Basamak Sağlık Kurumlarında verilmeli,
- Muayene ve danışmanlık hizmetleri eş adaylarına birlikte verilmeli,
- Kanunda belirtilen hastalıkların yanında AIDS, Hepatit B ve C hastalıkları, ayrıca genetik geçişli hastalıklar ile ilgili olarak sorgulanmalı ve genel muayene yapılmalı,
- Bu görüşme sırasında bulaşıcı, genetik geçişli hastalıklar ve aile planlaması konularında tıbbi danışmanlık verilmelidir.

***İzmir İl Hıfzısıhha Kurul Kararı- 06.02.2007 tarih ve 2007/02 sayılı karar (1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunun'un 23. maddesine göre)**

Evlenecek çiftlerden erkeklere hemogram, anti HIV, HBsAg, VDRL, HPLC ile hemoglobin elektroforezi, kadınlara hemogram, anti HIV, HBsAg, VDRL yapılması, erkekte hemoglobiniopati tespitinde kadına da HPLC ile hemoglobin elektroforezi yapılması, tek başvurulara ise Hemogram, anti HIV, HBsAg, VDRL, HPLC ile hemoglobin elektroforezi yapılması,

Evlilik öncesi tarama testlerinin Sağlık Müdürlüğünce belirlenecek resmi kurumlarda yapılmasına,

Kan testlerinin (sonucu ne olursa olsun) evliliğe engel olmadığı anlatılmasına, test so-

nuşlarına göre evlenecek çiftlere danışmanlık hizmeti verilmesine ve hasta olanların tedavileri için uygun kurumlara yönlendirilmesine karar verilmiştir.

***Türk Ceza Kanunu:**

- Hekim sorumluluğu Türk Ceza Kanunu (TCK) Madde 455'e göre; taksirli müessir fiil,
- Madde 230'a göre görevi ihmal,
- Madde 240'a göre görevi suistimal açısından değerlendirilmektedir (3, 4).

Yukarıdaki Türk Ceza Kanununun ilgili maddeleri uyarınca bu hizmetlerde hekimin sorumluluğunu:

- Evlilik öncesi sağlık raporu düzenlenmesi,
- Bilgilendirilme, danışmanlık verilmesi,
- Tanı, tedavi, izlem, koruma, bildirim zorunlu hastalıkların bildirim,
- Kayıtların eksiksiz olması, saklanması olarak sıralayabiliriz.

Bu kapsamda tüm yasal sorumluluk raporu imzalayan hekime aittir.

İlimizde yasaların öngördüğü şekilde sağlıklı bir tarama programı oluşturabilmek, hizmetleri aynı standartta, aynı duyarlılık ve kalitede yürütmek için çok uzun sürede çeşitli engelleri aşarak bir program oluşturuldu. Kısaca program sürecini özetlersek:

- 1993 yılından itibaren İlde alt yapı/egitim ve organizasyon çalışmaları başlatıldı
- İzmir Büyükşehir Belediye Hastanesi bünyesinde zorunlu evlilik öncesi testler başlatıldı. Ancak merkezin tek olması ve çalışan sağlık personelinin az olması nedeniyle herkese danışmanlık hizmeti verilemedi.
- 1993-2003 yılları arasında çalışmalar belli standarda kavuşturulamadı.

İlimizde programın her kurumda aynı şekilde yürütülmesi amacıyla yeni bir yapılanmaya gidildi: Öncelikle ilimizde Üniversite ve Eğitim Araştırma Hastanelerinden hematoloji uzmanları ve laboratuvar alt yapı standardını planlamak üzere İlimiz Halk Sağlığı Laboratuvarlarının sorumlu Müdürlerinden bir komisyon oluşturuldu. Bu Bilim Komisyonu kararları ve desteğinde uygulama yapan kurumların alt yapılarının oluşturulması, danışmanlık yapacak sağlık personelinin konuyla ilgili bilgilendi-

rilmesi ve danışmanlık konularında eğitim alması gibi konularda ilkeler belirlendi. Evlilik Öncesi Tarama Programına başlanılan ve her türlü sağlık kurumunun testleri yaptığı dönemde çok farklı parametrelere bakılarak çok farklı ücretler alınmaktaydı. Bu farklı uygulamalar nikah işlemlerinin reddiyle sonuçlanmakta ve bir çok şikayete yol açtığı gibi evlenecek çiftlerin mağduriyetine neden olmaktadır. Çıkarılan İl Hıfzısıhha kurul kararı ile sadece Sağlık Müdürlüğü'nün belirlediği kurumlarda, bilim komisyonunun saptadığı yöntem ve parametrelerle minimum ücretle yapılmaya başlandı. Daha sonra Sağlık Bakanlığının Birinci Basamak Sağlık Kurumlarından ödemeyi kaldırması üzerine tüm bu hizmetler ücretsiz vermeye başlandı. İlimizde bu işlemleri kurumlar arası işbirliğiyle (Nüfus İşleri ve Vatandaşlık Müdürlüğü, Üniversiteler, Belediyeler v.d) gerçekleştirdik.

Ayrıca yapılan bu organizasyonla hizmetin kalite kriterleri de belirlenerek aynı standartta vermeye başlanmıştır. Bu kalite kriterleri; Danışmanlık, laboratuvar parametreleri, kayıt - bildirim, sevk ve organizasyon (ileri tetkik, tedavi, danışmanlık) olarak belirlendi ve bu kriterler üzerinden değerlendirilme yapılmaya başlandı.

İlimiz de yıllara göre Evlilik Öncesi Tarama Sonuçlarını değerlendirdiğimizde tarama sayısının yıllara göre arttığını görebiliriz.

Birinci Basamaktaki Önleme Çalışmalarımız

İlimizde Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar/HIV/AIDS kapsamında yürütülen önleme çalışmalarımız; Sağlık Grup Başkanlıkları bünyesinde Toplum Sağlığı Merkezleri ve Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Merkezleri, Karşıyaka Halk Sağlığı Laboratuvarı, Gönüllü Danışmanlık Test Merkezleri (Tepecik Eğitim Araştırma Hastanesi ve Atatürk Eğitim Araştırma hastanesi bünyesinde) Deri ve Tenasül ve Zührevi Hastalıklar Dispanseri, AIDS'le Mücadele Derneği ile AIDS'le Savaşım Derneğinde yapılmaktadır.

Önleme çalışmaları kapsamında Sağlık Bakanlığı ve diğer kurumların yürüttüğü programlar ise; Rutin hizmet programları, HIV/AIDS Önleme Programı, HIV/AIDS Bildirim Programı, A.B/Küresel Fon v.b projeler olarak sıralayabiliriz.

TABLO 1 Evlilik Öncesi Tarama Sonuçları

	2004	2005	2006	2007	2008
Erkek	24.974	26652	26069	29364	31513
Kadın	24.973	26651	26069	29367	31512
Evlilik Sayısı	25408	29314	29850	31850	32238
Toplam Taranan	49.947	53303	52138	58731	63025

TABLO 2 Evlilik Öncesi Tarama Sonuçları

	2006	2007	2008
Taranan sayısı	52 138	58731	63025
Hbs Ag +	517 % 0,99	1413 %2,40	1442 %2,42
HIV +	37 %0,07	38 %0,06	47 %0,07
VDRL	22 %0,04	42 %0,07	73 %0,12
TPHA		99 %0,16	798 %1,34

TABLO 3 HIV + Doğrulama ve Sifilis

	HIV (+)	Sy (+)
2005	22	59
2006	30	49
2007	13	74
2008	77	66

SORUNLAR

Özel bir program yürütülürken bir çok sorunla karşılaşmak kaçınılmazdır. Özellikle İlimizde Evlilik Öncesi Tarama Programını yukarıda sıralanan ilkelere doğrultusunda kaliteli standart hizmetin sağlanması amacıyla programın korunması konusunda sıkıntılar yaşandı. İlimizde de bu hizmetin yapılması sağlanırken 16 Mayıs 2007 tarihinde Aile Hekimliği sistemine geçildi. Aile Hekimliği sistemi içinde ve yasalar çerçevesinde Evlilik Öncesi Tarama Programı personelinin görev yer değişiklikleri, personel hareketliliği ve bu birimlerde çalışacak hekim yetersizliği söz konusu olmuştur. Yeni başlayan personelin eğitimi, Evlilik Öncesi Taramaların yapılacağı laboratuvarlarımıza araç, gereç, malzeme ve personel desteği sağlandı. Kayıt ve bildirim için sistem geliştirildi. Yapılan taramalar ve danışmanlık hizmet sonuçları çeşitli yöntemlerle izleme ve değerlendirmeye alındı. Ancak ilgili birimlerde çalışan sağlık personelinin motivasyonunu artırıcı, özlük haklarında bir gelişme sağlanamadı.

KAZANÇLARIMIZ

Alınan tüm kararlar yapılan standardizasyon çalışmaları sayesinde düzenli yürütülen bir program oluşturuldu. Tarama sonuçlarının iki Halk Sağlığı Laboratuvarında yapılması kontrolü ve dolayısıyla nitelikli sonuçların elde edilmesini sağladı. Evlenen her çift zorunlu olarak bilgilendi ve toplumun uzun sürede oluşacak bilinçlenmesine yönelik temeller atılmış oldu. Bu türlü yapılanmamız her türlü olumlu ve olumsuz sonuçlarına rağmen, yasalara ve vatandaşa karşı maksimum sorumluluk almamızı sağladı. Elbetteki tüm kazancımız taşıyıcı veya hasta çıkan bireylerin korunma, tedavi edilme ve bilgilennmeleri olarak bireylere ve topluma kazandırdıkları olacaktır. Sonuç olarak yapılan tüm bu çalışmalar İzmir İlinde sağlıklı verilerin alınmasını, hekimlerin huzurla çalışmalarını ve sağlıklı nesillerin kazandırılmasını sağlayacaktır.